

В. І. Труба

кандидат юридичних наук, професор,
декан економіко-правового факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЗЖЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Сімейне право України закріплює принцип спільності майна подружжя, який означає об'єднання майна чоловіка та жінки (повністю або в певній частині) в єдину майнову масу та встановлення ряду спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. Режим спільності майна подружжя означає, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено домовленістю сторін; подружжя мають рівні права відносно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності; майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності; права подружжя на майно визнаються рівними незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу); до тих пір, поки не буде доказано протилежне, вважається, що кожен з подружжя, який здійснює правочини щодо розпорядження спільним майном, діє в інтересах подружжя [1, с. 139–140].

Головним принципом прав подружжя на майно історично став принцип спільності всього того майна (за винятками, прямо встановленими законом), яке набувається ними за час шлюбу. Відповідно до ст. 22 КпШС України 1969 р.: «Майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю».

При цьому подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку. Така норма з юридичної точки зору фактично утворює презумпцію належності подружжю на праві спільної сумісної власності всього майна, що набувається ними в період шлюбу. Існування такої презумпції має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже вона полегшує суду завдання визначати правову долю майна, особливо в тих випадках, коли подружжя шлюбним договором не встановлюють особливий правовий режим придбаного в період шлюбу майна.

У Сімейному кодексі України збережено презумпцію спільності майна, але закладено дещо інший підхід до співвідношення спільної та роздільної власності. Так, якщо в КпШС України врегулювання майнових відносин розпочиналося зі статті про спільну сумісну власність, то в СК якраз навпаки — зі статті про особисте майно подружжя. Іншими словами, з прийняттям нового СК України право спільної сумісної власності начебто втрачає своє домінуюче значення в системі майнових відносин між подружжям. Такий підхід складачів СК певною мірою є нелогічним, адже особливістю прав подружжя на майно є в першу чергу його спільність, а не роздільність.

У СК України загалом збережено принципові положення ст. 22 КпШС України 1969 р., але з деякими редакційними особливостями. Так, відповідно до ст. 60 СК України «Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)». В юридичній літературі конструкцію ст. 60 СК (ст. 22 КпШС України 1969 р.) цілком обґрунтовано вважають такою, що закріплює презумпцію спільності майна подружжя, що має практичне значення, адже факт перебування їх в шлюбі є достатнім доказом дії такого правового майнового режиму, який, однак, може бути спростований у судовому порядку за позовом одного з них...

Така законодавча правонаступність очевидно обумовлена наявністю позитивного досвіду у застосуванні наведеного положення. Однак, на наш погляд, ще існують можливості вдосконалення досліджуваних положень про спільну власність подружжя.

Так, в них безпосередньо не роз'яснюється зміст поняття «майно, нажите (набуте) подружжям за час шлюбу». Цілком зрозуміло, що не може вважатися таким майно, що було придбане кожним з них до шлюбу та після шлюбу. Однак певні труднощі може викликати тлумачення терміна «нажите» чи «набуте». Даний термін в юридичній практиці зустрічається досить рідко, оскільки носить швидше побутове, а не правове змістовне навантаження. Термін «набуте майно» також не визначає конкретних підстав набуття подружжям майна у спільну власність. Одним словом, значення термінів «нажите», «набуте» майно не має допоки свого однозначного тлумачення. Така неоднозначність у розумінні цього терміна не сприяє застосуванню правових норм у практиці. Тому в новому СК України бажано було б розкрити зміст поняття «набуте майно», що буде більш чітко відтворювати юридичну сутність правовідносин, які забезпечують виникнення у подружжя права спільної сумісної власності, що можна зробити, зокрема, шляхом перерахування конкретних правових підстав, що забезпечують виникнення у подружжя права спільної сумісної власності. На наш погляд, спільною сумісною власністю подружжя можна визнавати те майно, яке нажите чи набуто ними шляхом одержання доходів від праці у суспільному секторі економіки, від участі у підприємницькій діяльності, від укладених обома з подружжя правочинів або одним із них — за рахунок спільних коштів чи іншого майна, створення тих чи інших матеріальних благ індивідуальною працею одного з подружжя або їх обох, від участі в одержанні дивідендів.

За КпШС України подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку (ч. 2 ст. 22). Тим самим законодавець фактично прирівняв ведення домаш-

нього господарства, виховання дітей до діяльності подружжя в суспільному секторі економіки (приватному, державному, комунальному). Введення цієї норми в радянське сімейне законодавство обумовлювалося існуванням ленінських принципів чи ідей у сімейних відносинах. Тому і в юридичній літературі вважалося, що відсутність у одного з подружжя самостійного заробітку не повинно позбавляти його права на спільно нажите майно, якщо він в іншій формі брав участь у його створенні або не може цього робити з поважних причин.

Правило про спільність майна подружжя радянська сімейно-правова наука і судова практика поширювали і на ті випадки, коли внесок кожного з подружжя в сімейний бюджет відзначався нерівномірністю у зв'язку з неоднаковим розміром заробітку кожного з них. В юридичній літературі неодноразово зверталася увага на неприйнятність в радянському сімейному праві критерію врахування ступеня участі подружжя у створенні спільного майна, оскільки в шлюбі подружжя, крім матеріальних благ, віддають одне одному любов, дружбу, турботу.

Однак в СК України відсутнє застереження про те, що ступінь участі кожного з подружжя не впливає на обсяг їх прав на спільне майно, що може на практиці призводити до іншого тлумачення даного факту. Натомість у ньому лише розширено, порівняно з КпШС України 1969 р., перелік конкретних підстав неучасті одного з подружжя у набутті майна, наявність яких зберігає дію принципу спільності майна (навчання, хвороба). Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України «Майно, набуто подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважних причин (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)». Тобто в наведеній статті закладено орієнтовний перелік поважних причин, за наявності яких один з подружжя не мав самостійного заробітку (доходу) для формування спільного сімейного бюджету.

Але поза сумнівом, що обставинами, які зберігають за кожним з подружжя рівне право на майно у спільній сумісній власності, можуть бути також інвалідність, перебування на

строковій службі в Збройних Силах України, виконання громадського обов'язку тощо. Власне, такий підхід певною мірою обґрунтовувався в радянській юридичній літературі. Підтримуючи в принципі положення ч. 2 ст. 22 КпШС України та доцільність його введення в новий СК України, не можна обійти увагою те, що в цій статті СК допущена інша вада, адже в ній акцентується увага не на підставах виникнення права спільної сумісної власності, а на окремих обставинах, за наявності яких зберігається за подружжям режим спільності майна. Не розкриті в СК також конкретні види підстав виникнення у подружжя права спільної сумісної власності. Тому, з урахуванням викладеного, норму п. 1 ст. 60 СК України вважаємо за доцільне тлумачити таким чином, що все майно, набуте подружжям за час шлюбу (тобто грошові кошти від участі у суспільному виробництві, підприємницькій діяльності та іншій суспільно-корисній діяльності, майно, створене спільною працею, придбане за рахунок спільних коштів подружжя тощо), є його спільною сумісною власністю. Подружжю належить майно на праві спільної сумісної власності незалежно від розміру їх внеску до сімейного бюджету, відсутності самостійного заробітку чи іншого доходу у зв'язку з веденням домашнього господарства, доглядом за неповнолітніми чи непрацездатними дітьми, хворобою чи інвалідністю або з інших поважних причин [2, с. 155–159].

Разом з тим в юридичній літературі міститься і інша точка зору: «Водночас для виникнення у дружини і чоловіка права спільної сумісної власності недостатньо, щоб майно було набуто за час зареєстрованого шлюбу. Треба також, щоб ці особи спільно проживали і вели спільне господарство, тобто необхідно наявність спільної праці подружжя. А під такою працею необхідно розуміти будь-яку корисну працю, яка незалежно від її характеру безпосередньо або в уречевленій формі спрямована на створення спільного майна дружини і чоловіка. Спільність результатів їх праці у разі наявності законного правового режиму майна подружжя не встановлюється, як зазначають деякі автори, угодою між ними (явною або такою, що мається на увазі), а є обов'язковим наслідком шлюбу.

Необхідність спільної праці дружини і чоловіка для виникнення у них права спільної сумісної власності та появи спільного майна впливає із зіставлення ч. 1 ст. 60 СК, п. 3 ч. 1 і частин 3, 4 і 6 ст. 57 СК. Воно свідчить, що у передбачених зазначеними статтями випадках майно, набуто подружжям за час шлюбу, має належати не дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності, а кожному з них на праві роздільної приватної власності, оскільки воно набуто не в результаті спільної праці подружжя.

Таким чином, обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення у подружжя права спільної сумісної власності та появи їх спільного майна, як зазначається в літературі, є набуття дружиною та чоловіком майна за час зареєстрованого шлюбу і ведення ними спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя» [3, с. 146–147].

Така ж позиція на це питання і у Верховного Суду України — «Статтею 60 СК України визначено, що майно, набуто подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй (йому) особисто.

Отже, належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи норму статті 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Норма статті 60 СК Укра-

їни вважається застосованою правильно, якщо набуття майна відповідає цим чинникам.

У разі придбання майна хоча й у період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, це майно не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за особисті кошти якого воно придбане.

Тому сам по собі факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» [4].

Разом з тим, ми не погоджуємося з останньою точкою зору і правозастосовною практикою. На наш погляд, такий підхід руйнує презумпцію права спільної власності подружжя.

Література

1. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2012. — 322 с.
2. Сімейне право України: підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера [та ін.]; за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. — К.: Юрінком Інтер, 2016. — 520 с.
3. Сімейне право України: підручник / за ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2004. — 400 с.
4. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України № 6-801цс16 від 07.09.2016 року [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу : <http://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-801cs16/> — Назва з екрана.